

- С. 163–250.
5. *Лотман Ю.* О двух моделях коммуникации в системе культуры // Труды по знаковым системам VI. – Тарту, 1973. – Вып. 308. – С. 227–243.
 6. *Стернин И.А.* К проблеме дейктических функций слова: Автореф. дис. ... канд. филол. наук / АН СССР, Ин-т языкознания. – М., 1973. – 32 с.
 7. *Уфимцева А.А.* Типы словесных знаков. – М.: Наука, 1974. – 205 с.
 8. *Хмелевская М.А.* Функционально-семантическое поле дейксиса в современном английском языке // Вестник С.-Петербургского университета. – 1993. – Серия язык, литература, история. – № 4. – С. 50–54.
 9. *Allen W.S.* Structure and system in the Abaza verbal complex // Transactions of the Philological Society. – 1956. – P.127–176.
 10. *Anderson S., Keenan E.* Deixis // Language Typology and Syntactic Description: Grammatical Categories and the Lexicon. / T.Shopen ed. – Cambridge: Cambridge University Press, 1985. – P. 259–307.
 11. *Crystal D.* A first dictionary of linguistics and phonetics. Boulder, CO: Westview. - LinguaLinks Library, Version 5.0 / published on CD-ROM by SIL International, 2003. – P. 137.
 12. *Crystal D.* Pro-forms. – In.: Glossary of linguistic terms // www.sci.org/linguistics/BibliographyLinguistics/Crystal1985.htm.
 13. *Hartmann, R.R.K., and F.C. Stork.* Dictionary of language and linguistics. - London: Applied Science, 1972. – P. 193. – // <http://www.sil.org/linguistics/BibliographyLinguistics/HartmannAndStork1972.htm>
 14. *Hanks W.* Referential Practice: Language and Lived Space among the Maya. Chicago: University of Chicago Press, 1990.
 15. *Levinson S.* Pragmatics. – Cambridge: Cambridge University Press, 1983.
 16. *Schachter R.* Pro-forms and pro-adverbs. – In.: Glossary of linguistic terms // www.sci.org/linguistics/BibliographyLinguistics/Schachter1985.
 17. Wikipedia 2006 // <http://en.wikipedia.org/wiki/Deixis>.

Титаренко О.Ю.
Національний педагогічний
університет імені М.П.Драгоманова

ПРОБЛЕМА ФРАЗЕОСЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ В МОВОЗНАВСТВІ

Вивчення фразеології як підсистеми мови передбачає поглиблену розробку як загальних, так і спеціальних питань, зокрема проблеми значення фразеологічної одиниці (далі ФО), її відображення у лексикографії, а також функціонування ФО у сучасній літературній мові. На перших етапах розвитку фразеологічної науки вивчались в основному такі питання, як цілісність значення, сталість переосмислених словосполучень, їх здатність виконувати роль певних членів речення та функціонувати як окреме слово тощо.

На матеріалі російської мови вивчення фразеологічного значення відбувалося в різних аспектах із застосуванням різних методів і прийомів у працях В. В. Виноградова, С. І. Ожегова, О. І. Молоткова, В. М. Телії, М. М. Шанського. Окремо слід виділити дослідження В. П. Жукова, що були присвячені вивченню питань співвідносності та еквівалентності семантики фразеологічних одиниць. В українському мовознавстві питання семантики фразеологічних одиниць були в полі зору І. Г. Чередниченка, Л. Г. Скрипник, М. Т. Демського, М. Ф. Алефіренка, Л. Г. Боярової, в історичному плані – в роботах Л. Г. Коломієць та О. С. Юрченка. Питаннями семантики в білоруській фразеології займалися Ф. М. Янковський, А. С. Аксімов, І. Х. Лепешев, в англійській – Н. М. Амосова, О. В. Кунін, Р. П. Зорівчак, в німецькій – Я. А. Баран, І. І. Чернишова, у французькій – А. Г. Назарян, в італійській – Т. З. Черданцева, в іспанській – Н. М. Курчаткіна та А. В. Супрун та ін.

Але, незважаючи на велику кількість досліджень, присвячених питанням семантики фразеологічних одиниць, ці проблеми остаточно ще не розв'язані. Це пояснюється складністю фразеологічної семантики, а також відсутністю єдиного погляду у вирішенні самої природи фразеологічного значення, семантичних процесів, які лягли в основу його формування тощо. Говорячи про теоретичні засади фразеологічного значення, треба перш за все встановити поняття фразеологічних одиниць, тому що від визначення характерних або диференційних ознак фразеологізмів залежить вивчення фразеології як у цілому, так і окремих часткових її аспектів.

Визначення поняття фразеологізму, запропоновані лінгвістами, значно різняться між собою. Проте всі вони зводяться в цілому до визначення фразеологізмів як якісно нової одиниці, яка має свої, лише їй притаманні ознаки. Отже, перш ніж визначити об'єкт фразеології, необхідно виявити і знайти його категоріальні (диференційні, відмінні) ознаки, відмежувати їх від не категоріальних ознак. У цьому плані до визначення природи фразеологізмів найближче підійшов О. І. Молотков, який не тільки теоретично обґрунтував свої положення, але й застосував теорію визначення обсягу фразеології при укладанні "Фразеологического словаря русского языка".

Невизначеність і неоднакове розуміння об'єкта фразеологічних досліджень супроводжується великою термінологічною плутаниною. Для позначення фразеологізмів як одиниць мови використовуються найрізноманітніші терміни: сполучення слів з переносним значенням, усталені фрази, усталені словесні комплекси, фразеологічний вислів, фразеологічна одиниця, фразеологічний зворот мови, стійка сполука слів, стійка фраза, ідіоматичне словосполучення, фразеологізм, ідіома, ідіоматизм, фразема та інші.

Фразеологізм, як і слово, має своє значення, яке прийнято через його специфіку називати, на відміну від лексичного значення, фразеологічним. Основна особливість цього значення полягає в тому, що воно виникло внаслідок метафоричного переосмислення вільного словосполучення чи порівняння і нічого спільного вже не має зі значенням тих складових частин (компонентів-слів), в процесі переосмислення яких воно утворилось. Фразеологічне значення є узагальнено-цілісним з неоднаковим рівнем цілісності, який залежить від ступеня деактуалізації складових частин фразеологізму: чим більша втрата компонентами особливостей слова, тим цілісніше значення всієї фразеологічної одиниці. У більшості фразеологізмів внаслідок деактуалізації компоненти втрачають семантичну самостійність і своє пряме лексичне значення. Утім, не в усіх фразеологізмах деактуалізація відбувається рівномірно. Компоненти деяких фразеологічних одиниць, хоч і беруть участь у формуванні фразеологічного значення, але не завжди зберігають семантичну самостійність. Другою якісною диференційною ознакою ФО є здатність виражати певні граматичні категорії. Фразеологізм вступає в смислові та граматичні зв'язки з іншими мовними одиницями, виконуючи роль того чи іншого речення як єдине ціле. Третя ознака ФО – це постійний, відтворюваний за традицією компонентний склад. Ця ознака легко виявляється при зіставленні фразеологізму з тим словосполученням, яке генетично було його джерелом. У вільному словосполученні слова мають своє лексичне значення, перебуваючи між собою у семантичних та граматичних зв'язках; у ФО – компоненти не виражають свою функціональну самостійність, парадигматичні й синтаксичні властивості. Фразеологізм вступає у зв'язки з членами речення не окремими своїми компонентами, а як цілісна одиниця.

Феномен фразеологічного значення настільки складний і багатогранний, що всі властивості цього явища неможливо відобразити у порівняно короткій дефініції. Тому існує багато визначень фразеологічного значення, залежних від критеріїв, покладених в їх

основу. Визначаючи фразеологічне значення через поняття “фразеологізм”, А. В. Кунін зауважує, що це “інваріант інформації, яка виражається семантично ускладненими окремо оформленими одиницями мови, що не утворюються за структурно-семантичними моделями вільних сполучень слів” [9, 122].

Розглядаючи значення фразеологізму з точки зору семасіології, М. Ф. Алефіренко вважає, що воно складається з сукупності упорядкованих семантичних елементів – “сем” [1, 177]. Деякі вчені (М. Ф. Алефіренко, І. І. Чернишова) підкреслювали роль конотативного компонента фразеологічного значення. Інші (М. Д. Городнікова, Г. Г. Краморенко) вказують на своєрідність фразеологічного значення в плані номінації – його “дифузність”, з чим пов’язане те, що фразеологізм позначає клас однотипних ситуацій і уявлень (М. Ф. Алефіренко).

Ще одним важливим критерієм, на основі якого визначається фразеологічне значення, є співвідношення між значенням фразеологізму і семантикою складових даних компонентів фразеологічних одиниць. Практично всі лінгвісти (О. І. Діброва, А. А. Уфимцева) підкреслювали, що значення фразеологізму не дорівнює сумі значень його складових компонентів. Однак у питанні про ступінь участі значення компонентів у структурі фразеологічного значення вчені не такі одностайні. Так, на думку М. Ф. Алефіренка, фразеологічне значення не відрізняється денотативним змістом лексичних значень компонентів і не виводиться з них [1, 178]. Більшість фразеологів дотримуються іншої думки. Визначається різний ступінь участі значення компонентів у фразеологічному значенні (О. І. Діброва, А. М. Тихонов): від наявності у фразеологічного значення компонентної основи (В. П. Жуков) до участі окремих сем зі значень компонентів у значенні усього фразеологізму (О. І. Діброва, Т. З. Черданцева). При цьому підкреслюється відсутність зумовленості фразеологічного значення семантикою окремих компонентів або значенням тих слів, які склали вільне словосполучення [5, 16].

Критерій співвідношення фразеологічного значення та семантики компонентів фразеологізму відображає специфіку даного лінгвістичного явища, тому можна прийняти таке визначення фразеологічного значення, яке запропонував А. М. Мелерович: “фразеологічне значення є мовним значенням особливого типу, закріплене за усталеним словосполученням, тією чи іншою мірою абстрагованим від семантики мовних елементів, які утворюють його вираження і внаслідок цього розподіляються безпосередньо і повністю між словами, які входять до складу сполучення” [10, 184].

На думку деяких лінгвістів [9, 150], фразеологічне значення утворюється в результаті метафоричного зрушення змінних комплексів, при цьому напрямок, обсяг і результат цього зрушення можуть бути дуже різними. У складі фразеологічного значення виділяються три аспекти: сигніфікативний, денотативний і конотативний.

Сигніфікативний аспект фразеологічного значення – це зміст поняття, реалізованого в цьому значенні, під яким розуміється відображена в свідомості людини сукупність властивостей, ознак і відношень предметів, ядром яких є відмінні суттєві властивості, ознаки й відношення. Через денотативний аспект реалізується об’єм поняття на основі вичленення мінімуму узагальнених ознак денотата. Слідом за А. М. Мелерович, під денотатом фразеологічної одиниці ми розуміємо соціально закріплені, типові уявлення про певні явища й ситуації. Конотація – це стилістичний аспект значення, компоненти якого пов’язані з сигніфікативним і денотативним аспектами фразеологічного значення. Окрім цього, виділяються емотивний, експресивний, оцінний та стилістичний компоненти конотації. Ці чотири компоненти можуть виступати разом в різних комбінаціях або бути відсутніми. П’ятим компонентом є образність [9, 152]. Такий конотативний компонент

характерний лише для образних фразеологізмів, він не входить у структуру фразеологічного значення безобразних одиниць. Образність відсутня і в семантиці немотивованих фразеологічних одиниць, значення яких втратило зв'язок із первинним образом.

Отож, на сьогодні загально визнаним є членування семантичної структури фразеологічних одиниць [2, 69]. Значення фразеологізму розглядається як семантема, тобто сукупність сем, що має ієрархічну організацію. Під семами розуміють “мікроелементи значення, які позначають реальні або уявні властивості денотатів” [9, 161]. Серед сем виділяють інтегральні, які передають інформацію, загальну для групи фразеологічних одиниць, та диференційні, які виконують різні функції в межах даної групи.

Використана література:

1. *Алефиренко Н.Ф.* Фразеологическое значение в системе семантических единиц других уровней языка // Теоретические проблемы семантики и ее отражение в одноязычных словарях. – Кишнев: Штиница, 1982. – С. 176–180.
2. *Баран Я.А.* Основні питання загальної та німецької фразеології. – Львів: Вища шк., 1980. – 155 с.
3. *Городникова М.Д.* Структурная организация фразеологизмаи особенности его семантики // Вопросы семантики фразеологических единиц (на материале русского языка): Тезисы докладов и сообщений / Ленингр. пед.ин-т. – Новгород, 1971. – С. 20–22.
4. *Диброва Е.И.* Природа значений вариантной фразеологической единицы // Вопросы лексической и фразеологической семантики: Сб. науч. тр. – Ростов-на-Дону, 1979. – С. 76–86.
5. *Жуков В.П.* Семантика фразеологических оборотов. – М.: Просвещение, 1978. – 100 с.
6. *Жуков В.П.* Русская фразеология: Учеб.пособие для филол. спец.вузов. – М.:Высш.шк., 1986. – 310 с.
7. *Краморенко Г.И.* Фразеологические варианты в идеоматике современного немецкого языка / Смол.гос.пед.ин-т. – Смоленск, 1961. – 56 с.
8. *Кононенко В.М.* Словесні символи в семантичній структурі фраземи // Мовознавство, 1991. – №6 – С. 30–36.
9. *Кунин А.В.* Курс фразеологии современного английского языка: Учебник для студентов ин-тов и фак.иностран.яз. – М.: Высш.шк., 1986. – 336 с.
10. *Мелерович А.М.* О принципах семантического анализа фразеологических единиц // Теоретические проблемы семантики и ее отражение в одноязычных словарях. – Кишнев: Штиница, 1982. – С. 180–184.
11. *Петрова Н.Д.* Фразеологічні одиниці з культурологічним компонентом в англійській мові // Іноземна філологія. – Львів, 1996. – № 110. – С. 54–60.
12. *Райхштейн А.Д.* Тексты лекций по фразеологии современного языка: Вопросы фразеологической семантики / Моск.гос.пед.ин-т иностран.яз.им. М. Тореза. – М., 1981. – 77 с.
13. *Телия В.Н.* Вторичная номинация и ее виды // Языковая номинация. Виды наименований. – М.: Наука, 1996. – 228 с.
14. *Телия В.Н.* Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: Школа “Языки русской культуры”, – 1996. – 288 с.
15. *Тихонов А.Н.* Семантическая членимость слова и фразеологизма // Вопросы семантики фразеологических единиц (на материале русского языка): Тезисы докладов и сообщений / Ленингр.пед.ин-т. – Новгород, 1971. – С. 93–104.
16. *Ужченко В.Д.* Историко-лінгвістичний аспект формування в українській фразеології: Дис. ...д-ра філол.наук / 10.02.01. – К., 1990. – 38 с.
17. *Уфимцева А.А.* Опыт изучения лексики как системы (на материале английского языка). – М.: Изд-во АН СССР, 1962. – 257 с.
18. *Черданцева Т.З.* Фразеологическая мотивированность и фразообразование // Словообразование и фразообразование: Тезисы докладов научной конференции / Моск.гос.пед.ин-т иностран.яз. им. М.Тореза. – М., 1979. – С. 158–160.
19. *Чернышова И.И.* Текстобразующие потенции фразеологическихединиц (на материале немецкой фразеологии) // Сб. науч.тр. / Моск.гос.пед.ин-т иностран.яз. им. М. Тореза. – Вып. 103. – М.,1976. – С. 32 – 41.
20. *Юнг К.Г.* Проблемы души нашего времени / Пер. с нем. А. М. Боковикова. – М: Изд.гр-па Прогресс, Универс, 1996. – 336 с.